

Joan Batlle Planas, el torroellenc que volia ensenyar a pintar al creador de Mafalda

Text i fotos > JOAN BARBARÀ, estudiós de la cultura

El 17 d'agost de 1977, l'humorista gràfic argentí Quino va participar en un prestigiós programa d'entrevistes que el periodista Joaquín Soler Serrano presentava a TV2. En un moment donat, Soler va iniciar aquest diàleg:

—Crec que a la teva vida hi ha una profunda frustració.

—Sí, a mi m'hauria agradat pintar.

—No sé si al teu públic el que li interessa més és el dibuix, o el missatge que vols donar amb la vinyeta.

—Quan de jove vaig arribar a Buenos Aires, jo també pensava això, i no em vaig preocupar gaire per millorar el meu estil, però, quan un dia vaig voler dibuixar un camp de futbol ple de gent i em vaig adonar que no en sabia, aquí sí que em vaig començar a amoïnar de debò. Va ser aleshores que vaig apun-

tar-me a uns tallers de dibuix i pintura que organitzava un artista català boníssim, es deia Batlle Planas...

Joan Batlle Planas va néixer el 3 de març de 1911 en una casa del carrer del Doctor Valentí de Torroella de Montgrí. Quan tot just tenia dos anys, els seus pares varen emigrar a l'Argentina, on ja s'havia instal·lat prèviament una part de la família materna.

L'etapa de formació

Després de cursar l'educació primària, l'any 1924 es va matricular a l'Escuela Industrial de Buenos Aires, on es va especialitzar en mecànica i tenyits. Mentre estudiava, un professor d'enginyeria el va introduir a la filosofia zen i li va parlar, també, de les teories de l'energia i la convulsió. Aquest fet el va marcar tota la seva vida. Dos anys més tard, va aprendre a gravar en metall, influenciat pel seu oncle Josep Planas, qui, amb Pompeu Audivert (fill de l'Estartit), regentava un taller d'estampació en acer, en el qual Joan Batlle va començar a treballar d'aprenent.

Els propietaris del taller participaven de les idees surrealistes que en aquells anys es començaven a introduir a l'Argentina i a l'obrador sovint hi anaven alguns intel·lectuals a fer tertúlia. Al jove Joan li agradava escoltar les converses i, de tant en tant, també hi deia la seva.

En aquesta fase formativa, Batlle es va interessar també per la psicoanàlisi, l'automatisme gràfic i la teoria de l'orgó

de Wilhelm Reich, que afirma que la forma és moviment congelat.

La primera mostra individual

Allarg de la seva carrera artística, Joan Batlle va protagonitzar setanta-nou exposicions individuals, alhora que va prendre part en més de cinc-centes mostres col·lectives. Segons va manifestar en alguns escrits, a partir de 1930 va fer la primera obra gràfica automà-

>> Joan Batlle Planas, de jove.

>> Radiografía paranoica, pintura del 1936 de Joan Batlle Planas.

>> *L'artista, en plena maduresa.*

tica i, entre 1932 i 1942, va participar en els salons de tardor de la Sociedad Argentina de Artistas Plásticos i en les mostres anuals de la Sociedad de Acuarelistas y Grabadores.

A partir de 1935, es va començar a involucrar en el moviment surrealista i va crear, en format de collage, les anomenades «Radiografies paranoiques». En aquesta mateixa època, va fer una sèrie de treballs que va anomenar genèricament «Pintures», en els quals utilitzava diferents tècniques: tinta, collage..., i també va conrear la pintura al tremp d'ou (una tècnica pictòrica característica del romànic i el gòtic, que havia estat molt popular abans que s'introduís la pintura a l'oli).

Aquests anys, a més, va fer tot un seguit de dibuixos a llapis («Composicions»), en què va demostrar que tenia un gran domini del clarobscur, sabent jugar de forma recurrent amb matisos i tonalitats.

Tot aquest material el va mostrar per primera vegada en públic l'any 1939, en la seva primera exposició individual, que va tenir lloc al Teatro del Pueblo de Buenos Aires.

L'exposició al Casal de Catalunya

Poc amant dels viatges, Joan Batlle va passar tota la seva vida a l'Argentina i no va tornar mai a Europa. No obstant

>> *Al seu taller.*

això, en cap moment es va plantejar obtenir la nacionalitat del país d'acollida.

Joan Batlle va mantenir sempre un contacte estret amb la nombrosa comunitat catalana de Buenos Aires, de la qual se sentia partícip. Sent un artista emergent, l'any 1935 va ser convidat a prendre part en l'exposició col·lectiva d'artistes catalans que va organitzar el Casal de Catalunya. En aquesta mostra també varen participar el seu oncle Josep i el seu soci Pompeu Audivert, que hi varen presentar uns gravats. Audivert, amb els anys, va adquirir gran fama com a gravador i va presentar la seva proposta artística no sols a l'Argentina, sinó també a Xile, Brasil, Perú, Cuba, Estats Units, Marroc, Israel, Bèlgica i, fins i tot, a final dels anys seixanta, va poder mostrar la seva obra també a Catalunya.

>> *Tribunal de pintors..., la serigrafia que el president argentí Raúl Alfonsín va regalar a les autoritats espanyoles l'any 1984.*

Batlle Planas va col·laborar, unes quantes vegades, en publicacions catalanes de l'exili com ara *Catalunya*, *Mirador* i, sobretot, *Ressorgiment* (1916-1972), la revista catalana amb més difusió a l'Argentina. L'any 1961, aquesta capçalera, dirigida per Hipòlit Nadal (nascut al Port de la Selva), deia que Joan Batlle era una figura excepcional de la pintura argentina i afegia que «la seva universalitat no reduïa gens la seva catalanitat».

L'any 1937, la revista *Sur* va publicar un article signat pel crític Attilio Rossi en què, amb el títol «Dos surrealistas», parlava de Josep Planas Casas com a escultor i del seu nebot Joan Batlle com a pintor.

Il·lustrador de llibres

A partir de 1937, l'Argentina va començar a rebre una allau d'exiliats espanyols que fugien de la Guerra Civil. Joan Batlle es va relacionar amb molts, i fins i tot en va incorporar alguns al seu cercle més íntim. És el cas de Ramon Gómez de la Serna i de Rafael Alberti. Aquesta relació amb intel·lectuals, poetes i literats el va empènyer a escriure, i d'aquesta època daten els seus primers poemes (en tots els seus escrits de creació sempre va fer servir la llengua castellana).

En la personalitat artística de Joan Batlle també cal destacar un vessant teòric. Al llarg de la seva vida va escriure nombrosos articles, va dictar conferències i va participar en debats que tractaven temes tan diversos com ara filosofia, art, psicoanàlisi, psicologia de la forma...

L'any 1939 li van encomanar la il·lustració d'un llibre. Aquest treball, que inicialment es va prendre com un *divertimento*, amb els anys va acabar sent una feina que va repetir moltes vegades, sobretot en poemaris, tant d'autors argentins com espanyols. Normalment, les imatges que publicava en els llibres eren dibuixos que elaborava amb tinta. No obstant això, de vegades les il·lustracions eren gravats, sovint en blanc i negre, i en algun cas hi incorporava color. Per citar tres noms ben significatius, podem dir que dibuixos

creats per Joan Batlle varen il·lustrar llibres d'Alberti, Cortázar o Borges. Aquells anys va treballar molt per a les editorials Losada i Corregidor.

Un temps de prosperitat

L'època de la Segona Guerra Mundial va ser un període de prosperitat a l'Argentina, i també va ser un temps d'una gran producció artística per a Joan Batlle. Entre 1940 i 1945 va pintar quadres que, amb els anys, van ser significatius en la seva trajectòria. Els títols que va posar a algunes de les peces (*El complex d'Èdip*, *Els signes*, *El lama*, *El destí*, *L'Empordà...*) ens descobreixen alguns elements que en aquest període de la seva vida el van amoinar i motivar.

L'artista va abordar molts temes, un dels quals és el seu lloc d'origen, que es va fer present en la seva obra de forma recurrent. Batlle pintava un paisatge que no havia vist mai, només el coneixia per algunes fotos i per referències familiars. No obstant això, té un quadre titulat *Naixement a Torroella* i un altre que representa la dansa de la mort de la processó de Verges. El castell del Montgrí és un altre motiu que va sortir a la seva obra.

Els mecanismes del nombre

Ernesto B. Rodríguez, un observador de la trajectòria artística de Batlle Planas, diu que, a mitjan dècada dels quaranta, l'artista va entrar en una etapa en la qual va adoptar una nova figuració en què l'atzar, el destí i les meditacions astrològiques eren temes que afloraven, en un període que anomena «dels mecanismes del nombre».

És en aquests anys que a l'obra de Joan Batlle sorgeixen les famoses *noïcas*, que l'autor mateix va definir com a «fades de la vida i el destí», i que els catàlegs d'algunes exposicions han descrit com a «figures femenines somiadores, entre muses, àngels i nines que guien l'artista».

A banda del seu vessant creatiu, Batlle Planas també va tenir una vocació pedagògica. És per això que, a partir de 1948, va voler compartir els seus coneixements i va començar a fer classes de dibuix i pintura. Cinc anys més tard, va ampliar el ventall de matèries que impartia a la seva acadèmia amb cursos sobre psicologia de la forma.

A final dels anys quaranta va presentar obra a Montevideo i va fer dues exposicions importants: el 1948

a la galeria Müller, on va abordar els ritmes energètics, i, un any després, l'Instituto de Arte Moderno de Buenos Aires li va organitzar la primera gran retrospectiva.

L'època dels murals

Durant la dècada dels cinquanta, Batlle Planas va deixar una mica de banda l'obra de petit format i es va centrar a construir murals en col·laboració amb diversos arquitectes, sobretot a la ciutat de Buenos Aires.

Per esmentar-ne només dos dels més representatius, destaquem el que li va encomanar la Sociedad Hebrea Argentina, elaborat amb mosaïc, i el que hi ha al vestíbul del Teatro San Martín, construït amb ceràmica.

Un pintor per lluir

A l'Argentina, Batlle Planas és un artista amb un gran prestigi i diversos governs han escollit el seu treball quan han volgut exhibir l'art del país a l'exterior. Així, l'ambaixada a Paraguai, a mitjan dècada dels cinquanta, va voler mostrar obra seva en una exposició a Asunción. L'any 1958, la delegació argentina presentà materials seus a la XXIX Biennal de Venècia i l'any 1965 en va aportar diferents peces a la mostra d'art organitzada per l'ambaixada a la ciutat de Washington.

El periodista Josep Playà explicava, en un article publicat a *La Vanguardia*, que, quan l'any 1984 el president argentí Raúl Alfonsín va visitar Madrid, va regalar a les autoritats espanyoles una serigrafia de Joan Batlle de 1938, titulada *Tribunal de pintors jutjant els elements de la natura*.

Un artista polifacètic

Hem vist que Batlle Planas pintava, feia collages i gravats, dibuixava amb llapis i tinta, il·lustrava llibres, feia murals, escrivia poemes..., però això no és tot. L'any 1954 presentà a la galeria Comte una col·lecció d'escultures (talles de fusta policromada).

A més, va modelar estàtues fetes de bronze i alumini. Durant la darrera etapa de la seva vida, va elaborar escenografies per a obres teatrals i va dissenyar joies.

Una altra faceta en la qual va destacar va ser en la construcció de caixes de fusta amb elements mòbils a dins. Quan totes aquestes ocupacions li deixaven alguna estona lliure, li agra-

>> Cartell d'una exposició d'homenatge a Joan Batlle (Buenos Aires, 2017).

>> Portada de Joan Batlle per a la revista Ressorgiment (1947), editada pel Casal de Catalunya de Buenos Aires.

>> Batlle Planas va il·lustrar el llibre *Ora marítima* de Rafael Alberti.

>> Carrer de Batlle i Planas, a Torroella de Montgrí.

dava seguir el futbol, atès que era un gran aficionat del Racing Club d'Avellaneda.

Un autèntic desconegut

En el moment que artísticament vivia una de les etapes més actives i creatives, una lesió vascular cerebral irreversible li va segar la vida el 8 d'octubre de 1966, quan tot just tenia cinquanta-cinc anys. Malgrat l'immens treball que va dur a terme i el reconeixement internacional que va assolir, a Catalunya continua sent un autèntic desconegut. L'any 2011, en el qual es va complir el centenari del seu naixement, va haver-hi un intent d'organitzar-li una gran exposició a Barcelona, però la iniciativa no va reeixir. Finalment, l'any 2019 el Museu d'Art va aconseguir portar a Girona l'exposició «El gabinet surrealista», organitzada per la Fundació March. Aquesta és l'única vegada que s'ha pogut veure obra de Batlle Planas a Catalunya.

Un reconeixement pòstum

Com sol passar moltes vegades, un cop traspassat, van començar els homenatges i la revaloració de l'obra i la figura de Batlle Planas, que ha vist com, *post mortem*, s'exposaven materials seus a Madrid, París, Los Angeles, Miami..., i fins i tot la Tate Modern projecta exhibir-ne el treball. No fa gaire, el MoMA de Nova York va adquirir cinc collages i dos dibuixos seus per a la seva col·lecció permanent.

Batlle Planas, Chumy Chúmez i Quino

Steinberg, el famós dibuixant del *New Yorker*, i Schulz, el creador de Charlie Brown, van ser sempre els dos grans referents professionals de l'humorista gràfic argentí Joaquín Salvador Lavado.

No obstant això, Quino sempre va manifestar també una gran fascinació per José M. González Castrillo, més conegut com a Chumy Chúmez.

Quino admirava el traç del dibuix i l'enginy que tenien totes les vinyetes que Chumy va publicar, durant tants anys, a setmanaris de referència com ara *La Codorniz* i, sobretot, a *Hermano Lobo*. Però, el que n'admirava més, era la preparació que tenia l'humorista donostiarra. El dibuixant argentí era autodidacte i, en canvi, Chumy Chúmez, abans d'entrar en el món del còmic, s'havia format com a dibuixant i havia exercit durant gairebé vint anys com a artista pintor. Aquest ofici que tenia Chumy quan va començar en el món de l'humor gràfic va ser la gran mancança que Quino sempre va manifestar que tenia. És per aquesta raó que el geni de Mendoza, quan ja feia força anys que es dedicava a la professió, va voler fer el viatge invers al de Chumy i va transitar del còmic a la pintura.

Aquest va ser el motiu pel qual, l'any 1965, Quino va acudir a les classes de dibuix i pintura que Batlle Planas impartia en el seu taller. Ell li va ensenyar la tècnica i l'ofici de dibuixant, i va intentar transmetre-li també el gust pels pinzells, la paleta i la combinació de colors. La relació Quino-Batlle es va interrompre bruscament l'any 1966 per la mort sobtada de l'artista torroellenc. Posteriorment, Joaquín Salvador Lavado va intentar aprendre d'altres mestres, però va acabar desistint de la seva vocació pictòrica en constatar que no tenia prou condicions per triomfar en aquesta disciplina de les belles arts.